

CHRISTOS TEREZIS
University of Patras, Greece

GEORGIA MARKEA
*Athens Institute for Research and Education,
Greece*

ASPECTS OF RELATIONSHIP BETWEEN MUSIC AND POLITICS IN PROCLUS

UDC 78.032

Introduction

Music and its aesthetic context were among the topics of Plato's philosophy which inspired Proclus.¹ The neoplatonic philosopher stresses, even more than Plato, the qualitative characteristics of music, its capacity to transform the human inner world. In musical instruments he recognises or conveys capabilities which surpass the levels of amusement and entertainment and links them, positively or negatively, with structures of thought and ethical rules.² Proclus applies holistic, heuristic, and hermeneutic model to all his analyses. In particular, he endeavours to show that all theoretical branches of knowledge, apart from their particularities, can be classified under the same principles of thought. The philosopher chooses principles which have clear metaphysical content, the ones which are applicable in a convincing way to any theoretical analysis whatsoever without undergoing any alteration.³ Therefore, we suggest that his works are dealing with general epistemology.

Proclus deals with the questions concerning music mainly in a holistic manner, that is, with approaches which are not only strictly artistic. This is especially clear in his comments to Plato's dialogue *Republic*. His aim is to show that the Plato's proposals for composition of the political life remain permanently significant. What is particularly impressive is that Proclus wrote his works in an age when free and democratic political thought has been marginalised and the production of investigative texts in the fields of political science, theory and philosophy has been annihilated. The neoplatonic philosopher is pioneering, at least with regard to the conditions of his age, and succeeding in formulating a systematic proposal for the organisation of political life.⁴ Reacting to the atmosphere and the interpretative ideas of his age he links political questions with theological convictions and devotional religious elements. In short, the positions of Proclus concerning music in his comments on the *Republic*, as well as in other of his treatises, go as follows:

1. Music is associated and should be associated with whatever is excellent in human existence and with its

creative manifestations. It is not only an artistic creation. Its content is not exhausted by aesthetic evaluations, but simultaneously inspires new projections of awareness for positive formulation or for activation of its capacities. Proclus' intention is to construct an integrated – or even universal theoretical scheme each theoretical branch of which has an autonomous internal structure specified by a universal system.⁵

2. Harmony reflects, at a level of artistic activities, the ontological archetypes and the orderliness of the universe. Through its compositions a person comes into contact with what transcends him and even with what belongs to the realm of mystery. He is thus made a citizen of a world which is not subject to change or development, but possesses authentic perfection. Consequently music does not exhaust its mission in simple auditory pleasure linked with daily routine and the mundane. Even less does it possess the cheap characteristics or is linked with commercial and vulgar economic aims, which results in that fact that the criteria with which it is objectively evaluated are not quantitative or utilitarian.⁶

3. Music does not function as simple imitation of external reality, nor does it serve only as an occasion for enthusiasm. It inspires an individual to develop philosophical concerns and to reveal the deeper core of his or her being. It leads the person to gain renewed morals and flexible personality so that he or she becomes an authentic thinker, capable of solving both experiential and metaphysical questions.⁷

4. Music constitutes a fundamental factor for the qualitative content of the political system. It releases it from handling only everyday questions and offers it prerequisites for its cultural transformation. In this sense it nourishes human reflection to formulate positions on political philosophy and comprehend the deeper aims which the political system has or should have.⁸

Consequently, music functions critically, analytically and normatively.

The following study presents a critical evaluation of the above-mentioned comments of Proclus on Plato's *Republic*. It concerns the thematic unit of the

dialogue in which the philosopher investigates the relationship between the composer and the politician as the highest institutional factor in the city-state. In current publications concerning Proclus, the position that music holds in the political system of Proclus has occupied researchers the least. Our estimation is that such an investigative concern is necessary, not only for historical reasons, but also because it can offer criteria for confronting pathogenic problems of the modern era, such as, for example, the phenomenon of mass culture, which has been a particular concern for the representatives of the Frankfurt School. We consider that the neoplatonic philosopher's views on music must be investigated in a much more systematic way, for a further theoretical consolidation of the branches of political philosophy, and not only for historical reasons. And, of course, many things are clarified by his more general positions on aesthetics as a systematic philosophical branch and objective authentication of the good. We hold as our main reference the ambitious study of Ev. Moutsopoulos "La philosophie de la musique dans le système de Proclus." It presents a very systematic study, which, through the exhaustive analysis of texts of Proclus, emphasizes the special position which music occupies in the framework of the philosophical system of the neoplatonic philosopher.

Harmony and rhythm as elements of music and politics

Analysing the artistic and aesthetic questions which Plato poses in his dialogue Republic, Proclus also touches upon Plato's references to harmony and rhythm. An interesting thing, however, is that Proclus does not approach harmony and rhythm in an exclusively musical fashion. He appreciates that both of them constitute objects of interest as much for the political person-institutional figure as for the musician-the-artist. He sets them in a wider context and thus frees their content from their conventional outcome in one sole domain or mission. In other words, he reveals their meta-(or extra-) artistic and meta-(or extra-) aesthetic potentialities. From the simple expression of one's personal talent or from their function as means of enthusiasm, harmony and rhythm rise to the perspective of collective responsibilities and statutory activities. The neoplatonic philosopher indicates, however, that he does not insist upon mechanistic inflexibility or identity as regard to harmony and rhythm. The politician and musician alike use harmony and rhythm each in a special way. The quest for the pre-theoretical as normative and the meta-theoretical as teleological is a characteristic feature of Proclus' thinking. We would say then that he sets the topics of his thought in the condition of the political system of democracy, which is characterised by the ever-widening diversity of choices, activities and responsibilities.¹⁰

However, according to the philosopher, the difference between pre-theoretical and meta-theoretical is not

qualitative or related to the mission of the profession, since they do not belong to a specific category of responsibilities based on choices of a potentially subjective type. Their difference is located certainly in the directions of their activities and their missions, but they, nevertheless, aim at the same result. In strictly philosophical terms we would say it is the ontological and logical principle "one-many." In the framework of the relationship of the two terms, the "many" expresses the inner potentials of "the one", which thus is not caged in a static or simple monism. It is a question of a goal which gives meaning to each particular action but also exercises its critical evaluations with regard to the terms and prospects under which it is reached. It is an objective which nourishes in worthy terms political development and leads to its completion. And, obviously, such a system cannot be anything else but democratic, in which, at least according to ancient Greek models, not the goals of particular groups or corporations are prioritised, but those of the whole. We would say that Proclus adopts a political system, where the state and the citizens or the state and society develop a reciprocal dialectical relationship.

Clarifying his distinctions, Proclus claims that the mission of the politician is to define what kinds of harmony and rhythm are necessary for the correct instruction and, more generally, education of the young. Or, more precisely, we would say that in his estimation the aesthetic constitutes the education of a higher level, which must be enjoyed by the young person who will become a future active citizen of an organised city-state. Consequently, it is not a question of cheap expediences which music would serve, but, as long as its particular quality is recognised, it is judged to be able to accompany what would be called "political fulfilment". Proclus recognises as main mission of a musician the specification of the general principles which the politician lays down.¹¹ Therefore, the limitations are set here for the experts in artistic questions.

Thus we could claim that the interpretative and, we would add, evaluative criteria with which musical products are approached are meta-artistic and meta-aesthetic. Moreover, the neoplatonic philosopher does not recognise the right of a musician for any professional autonomy or limitation. Therefore, he defines his mission as the transmission of common knowledge in the form of listening to the politician's program. In other words, the politician defines the prescriptive paradigms of life, while the musician aims to locate ways of applying them. Moreover, Proclus proceeds to a distinction between an authentic and inauthentic musician, applying clearly meta-artistic criteria. He defines, therefore, as the fundamental criterion for authenticity the question whether the musician recognises his or her duty to investigate which aspects of harmony and rhythm lead to better functioning of the society.¹² We would say that music – and art generally – are enlisted in the service of institutions which relate to public affairs and not of those

which have an administrative character. Consequently, music as purely professional and utilitarian occupation lies outside of the values of Proclus, and, in this regard, he would agree with what Aristotle claims in the *Politics*. The neoplatonic philosopher would define the musician as the supporter of political conviction, the creator of artworks who intuitively reveals the harmony of the political system regarding its authentic functioning and expresses it through musical sounds. And Proclus' agreement with Aristotle here would be complete.¹³

The musician as politician and the politician as musician

Proclus does not proceed to an evaluative hierarchy between the politician and the musician, but sets them in the same context of responsibilities and activities. This equivalence confirms that he is a supporter of the democratic constitution as a pluralistic collective scheme. In purely political terms of everyday life, we would say that Proclus expresses the view that local interests must be avoided in the organisation of the city since they undermine the collective vision. Besides, he does not accept a political organism which is derived from arbitrary interpretations and remains in the sphere of references of those which have subjective motives of inferior quality. More precisely, the politician must undertake action with musical disposition as a basis, to promote his mission in terms of internal harmony. On the other hand, the musician must compose his works animated by political conviction; his professional prescriptions should support the social intuition or the needs of the social body to which it is addressed.¹⁴ Consequently both display united characteristics, which function in their mission which they have undertaken as prescriptive principles or as deontological presuppositions. On the basis of the above, an unmusical politician cannot recognise what is the content of correct education. It is obvious because such a politician will be, in the modern sense of the term, a technocrat, who will consider his mission to be exclusively handling the superficial and conventional everyday matters pertinent to the financial class. That is, he will be the statutory person who will be possessed simply by the mentality of productivity and efficiency.¹⁵ The only thing which would secure such a political factor would be success in economic competition; that is, incorporation of his city in processes which would be clearly alien to the sensibility of cultural differences. For Proclus, consequently, politics does not function as a tool which regulates commercial exchanges and social work. So, the politician does not administer a system of needs because precisely this latter deprives the citizens of real freedom, or at least keeps them confined in commitments. Obviously, the servicing of needs he will assign, like Plato, to assistants who do not have the ability to grasp a political programme with cultural pivots.¹⁶ Nevertheless, we should note that, if it is a

question of independence from the pressure of needs, the political system works remedially.

According to the neoplatonic philosopher, analogous situations are observed also with that musician who does not have a political ethos. In other words, it is the situation when he has not enlarged his personal talent with criteria of collectivity and unfolds it exclusively as individual creativity.¹⁷ However, in the event that both the politician and the musician have consciousness of the mission they must fulfil, they see to it that the citizens will be freed from violent instincts and involuntary acts. Consequently, they appreciate that the citizen should not react with a mechanistic impetuosity in order to respond to political teleology. Seen in an ethical perspective the question becomes clear that the mission of the politician and the musician is located in how the citizens will become virtuous. And here it should be noted that for Proclus the ethical constitutes the major aim of politics because in his estimation the ethical provides metaphysical models and constitutes one of the potentials for human communication with the divine. It contributes to installing in human society the constitution of God. So, through the semantic combinations of the above, we can claim that, according to Proclus, music contributes to the expansion of the dialectical relationship of the human with the divine.¹⁸ The neoplatonic philosopher is moved also here most clearly to the theoretical perspective of Plato and Aristotle adding, of course, incidentally positions from the general principles of his system, chiefly the metaphysical.¹⁹ He proposes more generally an art which will function as the creation or the experience which is the transmission of both specialised and universal morality.

Furthermore, the question acquires the educational dimension. If the musician does not have political intuition, he will uncritically employ indiscriminate variety of musical compositions for the education of the young, which may contribute both to illiteracy and to ignorance of the fundamental matters which should otherwise adorn a city. And all the above, indeed, has to be realized in terms of reversals and revolutions with a view always towards creation of the qualitatively higher level.²⁰ Only this way music prepares the man of responsibility and the citizen who does not become a pawn for different economic-sectional-ruling interests.

The special mission of the musician and the politician

Proclus insists on the decisive roles of the politician and the musician. More particularly, he claims that the mission of one must not alter or overlap the mission of the other. The politician is the statutory person who deals with social activities par excellence. Because of his mission, he must be educated in how to use correctly rhetorical speech and how to undertake all those activities which will transform for the better the way of life of the

social body. So, he comes into disagreement with those individuals who, consciously or unconsciously, form their individuality and deny reference to that double subjectivity which is based on orthological criteria. The double subjectivity most clearly also extends the metaphysical entity to the scale of historicity. These characteristics make him a person like the philosopher – king of the Platonic *Republic*.²¹ On the other hand, the neoplatonic thinker points out that we could characterize music as philosophy and as erotic creation. Its particular aim is to set in each human activity the best harmony which is expressed in an authentic manner. Consequently, the artistic activity, music in particular, is set in the context of the relationship of anthropology and metaphysics. It reveals what a person really is and what his or her references should be and what will extend his or her inner intentions to proposals for creation. With music he or she becomes a citizen also of another world; that which surpasses immediate experience of the senses and intellectual categorical elaborations on the data which these provide. We discover then that even here Proclus uses music as a potential for conversion in areas which are characterised by the property of the absolute.²²

The relation of music to theology and philosophy

Proclus claims that music secures for man the ability to understand the way in which the divine demiurge constructed the physical universe as a harmonious and cohesive whole. All the above therefore leads him to formulate anew the assessment that music should not offer its audience compositions which are opposed to the authoritative political institutions. And here it should be noted that according to neoplatonic philosophy the political system should be a reflection of the universal order. He also stresses that the musician has a duty to make his task an instrument of divine chanting and a capacity for communication of the human being with what pertains to the category of goodness. The latter should help musician to make his compositions match in some way the category of the poetic, so that they together constitute songs which will lead men to higher spheres of existence and spirituality. Proclus's reversal of the relationship of philosophy to music leads him further to more extreme findings. He claims that the authentic philosopher is in possession of inspired music and so succeeds in guiding those who listen to his words into exhilarating states. From the above relationship which he maintains he estimates that such music should be studied by every citizen who seeks to gain a high level of education.²³ We would say that with this combination he is not a supporter of the view of philosophy as an exclusively theoretical occupation with strictly orthological characteristics. He adds aesthetic dimension to philosophy and establishes it as a scientific demonstration of beauty. Consequently, his philosophic-scientific works are not limited to

mere analysis and interpretation of the world but offer the transformation of intellectual elaborations into realisation of beauty. And the above have particular significance, because Proclus is strictly systematic in the formulation of his philosophical theories, while he can easily be characterised as a geometer of syllogisms. His work *Στοιχείωσις Θεολογική* constitutes a model handbook on philosophy as a pure science, since he deals in it mainly with metaphysical questions.²⁴ On the other hand, his work *Στοιχείωσις Φυσική*, where he defines the laws by which the physical universe functions and his extensive dissertation on Euclid's mathematical theories characterize him as an excellent scientist and these works are clearly distinct from his philosophical texts.²⁵ And in such a context of triumph of the rational method and structure, the neoplatonic philosopher brings to light a philosophy of sensitive inwardness, the human subject with its emotional and experiential requirements. Nevertheless, as we have already noted, Proclus is also the spiritual child of an age that has profound metaphysical and religious tendencies. Therefore, in the context of all mentioned above, we would say that he is an architect in combining whatever matters present apparent mutual disparities. His thinking reconciles, at least with the criteria of empirical order, the subjects in categorisations controlled by the intellect. He reveals internal webs for interconnections and 'asserts' cohesion as crowning aim.

Conclusions

According to what we have examined, we have reached the following evaluations:

Proclus does not simplify the relationship of special theoretical branches and varying human provinces-activities. Thus, for example, he undertakes to show how ethics is not exhausted in a system of duties, but constitutes a criterion for the manner of expression and the orientations of the aesthetic and the political. By the same token, the quality of human inwardness constitutes a greater question of priority for the artist and the politician. He adheres to an integrated or holistic epistemological paradigm and promotes unity as a primary factor in the formation of theories. He follows and improves the integrated model of interpretation which Plato proposed in his dialogue *Republic* for both the human soul and the political system.²⁶

Proclus sets up his propositions in a system of prescriptive principles. He operates with the teleological paradigm of collective life. In this respect it seems reasonable to bring into the spotlight the views which Plato formulates in his dialogue *Laws*. In elaborating on the questions which are posed in the *Republic* the neoplatonic philosopher also has in mind the ideas which Plato has developed in his dialogues *Statesman* and *Laws*.²⁷ Therefore, he formulates his views not only on *Republic*, but on Platonic thinking as a whole. Yet, he introduces the epoch of his own youth, which he

distinguishes not only from the classical but also from the late Hellenistic – early Byzantine. Proclus' sole criterion is the metaphysical authentication of historical becoming. His endeavour is driven to establish the objective spirit as a part of human conduct.

Proclus recognises the timely role which education plays in the interior of the political system. Each institutional person is evaluated exclusively by the way in which he establishes factors of qualitative transformation of the community. The musician is also considered to be a factor in this process inasmuch he or she converts rhythms and harmonies into political institutions and into objective order. Besides following Plato of the *Republic*, Proclus moves to some degree into the area of political utopia.²⁸ Nevertheless, everything that he claims does not belong merely to a teleological interpretation of the political system. It proposes as

well the solutions for the in-depth confrontation of the pathogenic problems of society.

As we mentioned in the introductory part of our study, the positions of Proclus on music and, more generally, on art can constitute an embankment against the phenomenon of mass culture, which is widespread in our age. The representatives of the Frankfurt School discuss this phenomenon. Proclus's position resonates with the critique which they practise.²⁹

The reasoning and evaluations, which we presented in this article in a rather brief fashion, justify the need for bringing Proclus into the discussions of music and culture of our days. Upon careful analysis of his texts we came to a conclusion that his thinking unites the aesthetic and the political and they constitute the relationship of mutual dependence. Proclus proved that one does not exist without another.

NOTES

¹ On the views of Plato concerning music, see E. Moutsopoulos, *La musique dans l'oeuvre de Platon*, ed. 'P.U.F.', Paris 1959.

² See *Notes on Plato's Alcibiades A*, 197.1 – 198.12: 'We should not admit all music into education, but as much of it as is simple. Moreover of these musical instruments some are stabilising, some stirring, some suitable for stability, some for movement, so the stabilising ones are very efficacious for education, bringing order to our disposition and checking the tumultuousness of youth and turning the disturbed element into calmness and sobriety, whereas the stirring ones are most suitable for inspiration'. The references of Proclus are so detailed that we could claim that he was also an expert in human psychological states, which, more or less, are characterised by mobility and by the unpredictability of manifestations. According to the neoplatonic philosopher music should intervene prescriptively in formation of the youth and that the aim to question will be achieved only if its combinations are formulated in a simple and not very intricate way. And by 'simple' he means what exactly is pertinent to a state without the addition of alien elements. We should note indeed that in connection with the technical specifications and pedagogical specifications for the flute Proclus formulates more advanced positions and is more systematic in comparison with everything developed by Plotinus who stays with a superficially descriptive approach' (see *Enneads*, I, 4, 1-9 and IV, 4, 33, 9-11).

³ For the scientific principles which Proclus forms and uses, see W. Beierwaltes, 'Proklos, Grundzüge seiner Metaphysik', Frankfurt am Main, 1979 and S. Sambursky, 'Plato, Proclus, and the Limitations of Science' *Journal of the History of Philosophy* 3 (1965), pp. 1-11; L. Siorvanes, *Proclus Neoplatonic Philosophy and Science*. 'Edinburgh University Press'. Edinburgh 1996.

⁴ For the content of the comments of Proclus on the Platonic Republic, see P. Bastid, *Proclus et le crépuscule de la pensée grecque*, ed. 'J. Vrin, Paris 1969, pp. 53 – 65. It is a concise analysis which presents the main points of Proclus' theses, yet without going deeply into more general and specialised investigative questions. At any rate, to a great extent the investigative gap is covered by the study of Ann D. R. Sheppard, *Studies on the 5th and 6th Essays of Proclus' Commentary on the Republic*, Vandenhoeck and Ruprecht in Göttingen 1980. It is a dissertation which examines special topics in the comments of

Proclus, as for example the way in which he interprets the content of ancient Greek myths, allegories, symbols and mysteries, mainly as they appear in the work of Homer. We should not of course omit the contribution of the three-volume translation and commentary on the work of Proclus by A. J. Festugière in Vrin publications, Paris 1970. We should note that in the framework of the Neoplatonic School we encounter an interesting political text, entitled *The Anonymous of Iamblichus*. It is an extract from Iamblichus which appear as written token of the ethic of the sophists which is identical with the political science of the age of the Greek Enlightenment. The concepts of this ethic have as their fixed reference point and standard the interest of the municipality (the demos), which constitutes a higher expression of individual interest in the conventions of the direct democracy of the city-state. Proclus obviously also recognises the extract in question and utilizes it in situations where he examines the relation between the ethical and the political.

⁵ See *Notes on Plato's Republic*, I, 56.4 - 19. In his first book from his work *On Plato's Theology*, both from an ontological and epistemological viewpoint, Proclus establishes a system of metaphysical Theology, which sets out as the grounding criterion, both of philosophy and of science, in terms of theoretical unity. Nevertheless, in his introductory text from his work *On Plato's Alcibiades I* (1.1-19.12) the neoplatonic philosopher develops the grounding terms of a special epistemology, which indeed is completed from two central keystones: a) the ontological, what actually exists whether empirical or hyper empirical and b) the gnoseo-psychological, the investigator's turning towards the inner self, in order to gain self-knowledge and so according to the exact control of his understanding authenticity in his theoretical hypotheses and proposals. With the training in question he establishes also a philosophy of the subject, and indeed with critical trends. For the theoretical and methodological principles in which Proclus comments on the Platonic dialogues, see J. Festugière, 'Modes de composition de Commentaires de Proclus', *Museum Helveticum*, 6, pp. 77-100.

⁶ See *Notes on Plato's Republic*, I, 57.29 – 59.2. Proclus, in his work *Commentaries on Plato's Timaeus* (Εἰς τὸν Τιμαίου Πλάτωνος) presents the universe as a cosmic harmony, which functions as a musical composition. He renovates the model of the Pythagoreans with the intervention of course, of Plato and of

certain recent tendencies of the Academy, with multiple analyses. So, as the universe functions, by analogy or in a similar way a musical composition is devised and drawn up. Consequently, the musician, as regards the general principles which he follows, does not differ from the physiologist, the investigator of the cosmic universe.

⁷ On the positions of Proclus concerning linking between ethics and gnoseology see *Commentaries on Plato's Alcibiades I* [Εἰς τὸν Πλάτωνος Πρώτον Ἀλκιβιάδην], 174-186, where the purification constitutes both ethical and gnoseological aim and leads to what we would define as ethical rationalism.

⁸ See *Notes on Plato's Republic*, I, 54 ff, II, 100.10. For a systematic presentation of the work in question, see P. Bastid, *Proclus et le crépuscule de la pensée grecque*, pp. 53 – 65. Here it should be noted further that in his work *Notes on Plato's Alcibiades*, although Proclus elaborates questions about ethics, pedagogy and dialectics, he establishes on the basis of their principles a composite political system. His basic keystone is to determine the personal and political qualifications which the city counselor must have. Alcibiades claimed to understand this position and provoked the critical interest of Socrates concerning to what extent he was in a position to respond to such a mission, which must not be influenced by the vacillation of feelings or the subjectivity of expediencies. Socrates indeed is presented as mistaking politics for the capitalization of poetic human activities, which, in his estimation, will be inspired, of course, by divine archetypes.

⁹ See *Notes on Plato's Republic*, I, 54. 8 – 9 ‘to befit the politician what to say both about harmonies and rhythms, but not as for the musician’. For the meaning of harmony in Proclus, see E. Moutsopoulos, *La philosophie de la musique dans le système de Proclus*, ed. ‘Académie d’Athènes’, Athènes 2004, pp. 201 – 245, where he understands, beyond an exhaustive description of the question, also his interpretative approach.

¹⁰ On this topic Proclus sets out his view in the first three units of the first book of his *Comments on the Republic*, where he deals systematically with the ethical and political virtue of justice. It would indeed constitute an interesting investigative task to examine the extent to which the neoplatonic philosopher here reinstates the more general grounds of Plato's *Laws* about relationship between the politician and the city, or the society and the state.

¹¹ See *Notes on Plato's Republic*, I, 54. 9 – 14: ‘The task of the politician is to determine what kind of harmonies there should be for the correct training of the young and of those stretching education, in order to express accurately all the differences between them which stir the diligence of the soul, slacken the desire for pleasure, and measure the stirrings of them both’. What is especially interesting in this section is that with the term ‘soul’ there arises talk about all the elements of human inwardness and so Proclus stays along the lines of Plato, who describes a multi-level and multi-powerful psychology in relation always to particular political conditions. For the meaning of ‘soul’ in the work of Proclus, see J. Trouillard, *L'Un et l'âme selon Proclus*, ed. ‘Les Belles Lettres’, Paris 1972.

¹² See *Notes on Plato's Republic*, I, 54. 14 -16: ‘For if he is really a musician, he must consider who are useful to the commonwealths’. See Anne D. R. Sheppard, *Studies on the 5th and 6th Essays of Proclus' Commentary on the Republic*, pp. 105, 115 – 116, where characteristically we read: ‘The 4th problem (54.3 – 56.19) provides us with yet another example of Proclus' concern to answer earlier attacks on Plato. This time the attack in question was originally made not by Aristotle but by his pupil, Aristoxenus. The 4th problem is a rather factitious one. It seems hardly worth raising the question why Socrates says he knows nothing about musical modes and then he claims knowledge about rhythm derived from Damon. Proclus resolves this apparent contradiction by explaining that Socrates does have the general

knowledge of music suitable to a statesman; what he lacks, and has no need of, is the detailed technical knowledge of the μουσικός [musician]...

¹³ He develops the views of Aristotle on music mainly in Book 8 of his work *Politics*, where apart from other matters, he presents also his positions on the incorporation of various musical compositions into the educational system. It should be noted indeed that the introductory part of the seventh paragraph is dedicated to subjects of harmonies and rhythms. See the analytical comments of J. Aubonet in the critical edition of the *Politics* of Aristotle from the editions ‘Les Belles Lettres,’ Paris 1996, Third Volume, Second Part, pp. 176-205.

¹⁴ See *Notes on Plato's Republic*, I, 54. 16 – 18: ‘Therefore those are right who say that neither should the politician be uncultured nor the musician unpolitical.’ See E. Moutsopoulos, *La philosophie de la musique dans le système de Proclus*, pp. 125 – 126.

¹⁵ See *Notes on Plato's Republic*, I, 54. 18 – 20: ‘For the uncultured person will not know that a certain harmony contributes to education because of his ignorance of music’. And here Proclus is of the opinion that the occupation with music is not a product merely of artistic talent but also of broader cognitive training.

¹⁶ Plato in the fifth, sixth and seventh book of the *Republic* deals with the classes which will constitute the state which he proposes and the responsibilities which each one of them should undertake. It should be noted that the class hierarchy which he proposes has no connection with economical but only with qualitative criteria. Indeed characteristically we point out that in section 399e-401c he sets out the terms for rejection of music of a gross character. See characteristically, J. Annas, *An Introduction to Plato's Republic*, Oxford, 1981.

¹⁷ See *Notes on Plato's Republic*, I, 54. 20 – 22: ‘But the unpolitical person equally will embrace all that tend towards ignorance and all that contribute to education’. Proclus develops his theory of education in his work *Notes on Plato's Alcibiades I*. In education generally he does not characteristically add a connection between habits and society's stereotypes but freedom from its pressures, so that its conveyors suggest in a critical way another type of social organisation. Such an education functions as a repudiation of the negative, so as to reinstate or realise what is authentic. It should be noted that from the work of Plotinus the educational dimension of music is almost completely absent

¹⁸ Here we should note that a person's relationship with God constitutes the question which occupies a central position in the system of Proclus. We refer to the second book from his work *On Plato's Theology* where there is a discourse both about the ways of mystical conversion of the human soul towards the various levels of divine reality, that is to say about a mystagogy. For the relation between ethics and politics with metaphysics and theology in the work of Proclus, see M. Abbate ‘Metaphysics and Theology as methodological and conceptual paradigms in Proclus' ethico-political Theory’, *Proclus Methode, Seelenlehre, Metaphysik* [Proclus Method, Doctrine of the Soul, Metaphysic] (ed. M. Perkams – P. M. Piccione), ‘Brill’, Leiden-Berlin 2006, pp. 186-120.

¹⁹ Plato in all his writings connects ethics with politics and lends to this connection sometimes a metaphysical foundation and sometimes a metaphysical orientation (see characteristically, the dialogues *Euthyphro*, *Phaedo*, *Phaedrus*, and *Laws*. See T. Irwin, *Plato's Moral Theory*, New York 1977). Aristotle remains within a wordly framework of the question (see characteristically, the first four books of his work *The Nicomachean Ethics*. See A. J. P. Kenny, *The Aristotelian Ethics*, Oxford 1978). Proclus in all his references sets them, in a way we would call mandatory, under the control of the metaphysical archetypes (see characteristically, his comments on the Platonic dialogue *Alcibiades I*. See I. J. Rosan, *The Philosophy of Proclus*, New York 1949, pp. 193-217).

²⁰ See *Notes on Plato's Republic*, I, 55. 14 – 25 : ‘Concerning harmonies the politician will stick to the choice of types, but the refinement of the distinctions within them he entrusts to the musician. For this reason, Socrates says he does not know about harmonies, neither which were for lamentation nor which for parties, but distinguishes them only in so far as that the educator has to look to that harmony which would make the student in all activities, circumstances and misfortunes disciplined, under compulsion and constraint courageous and not bereft of nerve, and in favourable and voluntary situations temperate and not getting careless in the face of success’. For the ethical philosophy of Proclus, see also *Proclus et le crépuscule de la pensée grecque* [Proclus and the twilight of Greek thought], pp. 398-413.

²¹ Plato develops his positions on the philosopher-king mainly in the sixth and seventh books of the *Republic* where typically he characterises him in the following words: ‘Is there any fault, then, that you can find with a pursuit which a man could not properly practise unless he were by nature of good memory, quick apprehension, magnificent, gracious, friendly and akin to truth, justice, bravery and sobriety?’ (487a), translation by Paul Shorey, Harvard University Press, London.

²² See *Notes on Plato's Republic*, I, 57 – 16 – 25: ‘Therefore in the philosopher’s writings it is both inspired music, primarily if it is deep (for the philosopher being inspired has escaped the notice of many), and the benefits of educational music in a greater degree and always simply, looking to which we consider music to be worthy of study to everyone. And the first among musicians is he who, as is said, of the true philosopher, is lacking in none of the benefits of music. And he calls also the music possessed by the Muses another method of stirring and moving souls towards inspired poetry’. See *Phaedrus* 244a-249d.

²³ See *Notes on Plato's Republic*, I, 54. 22 – 27. ‘Yet he demonstrates that the soul of the proclaimed music sympathises with the good, but contends with the bad. Therefore keeping what is proper for the politician Socrates, inasmuch as he is creator of a constitution, transfers the distinguishing of harmonies to others, marking out only those types of harmony tending towards education’. E. Moutsopoulos notes on the subject: ‘Ce que le politique doit nécessairement savoir pour se comporter conformément à la règle, lui qui est un véritable créateur, c’est l’idée de la structure harmonique qui incitera les détenteurs du pouvoir à légiférer sur l’éducation. La παιδεία musicale est une garantie contre toute déviation morale. A cette fin, elle utilise la parole destinée à exprimer, moyennant le chant, l’éloge des divinités et à rapprocher les gens de bien’ (*La philosophie de la musique dans le système de Proclus*, p. 83).

²⁴ For the review of the work *Elements of Theology*, see E.R. Dodds, *Proclus, The Elements of Theology*, Oxford 1963². Also S. Breton, ‘Le théorème de l’Un dans les Eléments de Théologie de Proclus’, *Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques*, 58 (1974), pp. 561-583. Also it can easily be characterized as a treatise on metaphysics structured in a geometrical manner such as guarantees terms of firmly established substantiation.

²⁵ For the mathematical theories of Proclus, see Annick Charles – Saget, *L’Architecture du Mathématique et Philosophie chez Plotin et Proclus*, ‘Les Belles Lettres’, Paris 1982. Among the advantages of the said study is that within the presentation of the work of Plotinus and Proclus is set forth the more general spirit which governs the late Hellenistic period and the investigate interests to which the same leads.

²⁶ The analyses of Plato which can frame the more general aims of our study are those which are included in the ninth book of the *Republic*. There are presented the regime of tyranny and the tyrant as the antithesis of the suzerainty of the desired part of the soul over the high-spirited and the rational. It is a question of the opposite situation to the voluptuary of note 11 and has extreme repercussions for the harmonious functioning of the political system and for the ethical values which it should serve. Therefore the ninth book describes a counter-model, insofar as it projects a state situation which is completely alien to the rhythm and harmony of the authentic constitution.

²⁷ Proclus elaborates questions of the Platonic *Laws* throughout the entire length of his work *On Plato's Theology*. But also in his comments on the *Republic* his references are frequent. See characteristically I. 185.8-186.21, 186.23-187.23, 190.3-25. We could particularly claim that at several points in his comments he undertakes to present the political philosophy of Plato as a unity and not a part of his development. Or, in other terms, he treats the development as a dynamic unfolding of an initial unity which exists in the consciousness of its creator from the moment he conceives it as theoretical analysis and prescriptive proposal through the way in which he himself has brought into interrelation his intellectual personality with external reality in a context as much historical as metahistorical.

²⁸ For the concept of utopia in Plato see M. Burnyeat, ‘Utopia and fantasy: the practicability of Plato’s ideally just city’, in Hopkins & A. Savile (eds.), *Psychoanalysis, Mind and Art: Perspectives on Richard Wollheim*, Oxford 1992, pp. 175-178.

²⁹ See H. Marcuse, ‘Remarks on a Redefinition of Culture,’ in *Daedalus. Journal of the American Academy of Arts and Sciences*, Vol. 94, no. 1. 1965. Max Horkheimer, ‘Art and Mass Culture,’ in *SPSS*, Vol. 8, no. 3, 1938.

Professor Christos Terezis

Doctor of Philosophy (University of Ioannina),
Doctor of Theology (University of Athens),
Professor of Ancient Greek and Byzantine Philosophy,
University of Patras, Greece

Dr. Georgia Markea

Ph.D (University of London, Institute of Education),
School Advisor for Music Education of Athens,
Member of the Athens Institute
for Research and Education, Greece

ΚΑΘΗΓ. ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΕΡΕΖΗΣ ΚΑΙ ΔΡ.
ΓΕΩΡΓΙΑ ΜΑΡΚΕΑ

Όψεις της Σχέσης της Μουσικής με την Πολιτική στον Πρόκλο

Εισαγωγικά

Ανάμεσα στα θέματα που ο Πρόκλος έχει εμπνευσθεί από τον Πλάτωνα είναι και αυτό που αναφέρεται στην Μουσική και βέβαια στο ευρύτερο περί αισθητικής ζήτημα, το οποίο η ίδια, ως καλλιτεχνικό είδος, εισάγει ή ακόμη και συνθέτει μέσω των ποικίλων μορφών της.¹ [] Ωστόσο, ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος επιμένει περισσότερο από τον Πλάτωνα στο να τονίζει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της Μουσικής και την δυνατότητά της να μεταμορφώνει επί τα βελτίω την ανθρώπινη εσωτερικότητα. Θα μπορούσαμε άνετα να υποστηρίξουμε ότι την ανατιμά στην κλίμακα των αξιών, τόσο ως προς το περιεχόμενό της όσο και ως προς τα αποτελέσματα που επιφέρει στην συγκρότηση της ανθρώπινης προσωπικότητας και τα οποία προοπτικά οδηγούν το σύνολο των επιπέδων της στην συνεκτική και ολοτελή παρουσία τους. Ήδη στα σχόλιά του στον πλατωνικό διάλογο Αλκιβιάδης Α΄ έχει επιμείνει ιδιαίτερα στην παιδαγωγική σημασία της Μουσικής και στο ποιά από τα μουσικά όργανα την αναδεικνύουν. Και μάλιστα όχι μόνον με την αναφορά σε γενικές αρχές αλλά και σε εξειδικευμένες προβολές, δηλαδή ως προς την ηλικία, το φύλο, την δραστηριότητα και την κοινωνική κατάσταση των ανθρώπων που μετέχουν στις ηχητικές προβολές της. Ανιχνεύει, με άλλους λόγους, την ειδική μορφωτική, με την ευρεία σημασία του όρου, αξία που μπορεί να προκύψει από την χρήση ενός οργάνου και από την σύνθεση ενός ήχου. Για παράδειγμα, αναλύει την κατασκευή του αυλού κατ' αρχάς με όρους τεχνικής ως προς την επιδιωκτέα από τους δημιουργούς και τους χρήστες του μουσική στόχευση και ακολούθως τον αξιολογεί ως προς την παιδαγωγική λειτουργία-διείσδυση του με βάση τους ήχους που εκπέμπει. Σε όλα τα μουσικά όργανα δηλαδή αναγνωρίζει ή αποδίδει δυνατότητες που υπερβαίνουν τα επίπεδα της ψυχαγωγίας και της διασκέδασης και τα συνδέει, με θετικό ή αρνητικό πρόσημο, με δομές σκέψης, με βιώματα, με ηθικούς κανόνες και με επιλογές βίου.² Ήδη εισαγωγικά πάντως πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Πρόκλος σχεδόν στο σύνολο των αναλύσεών

του επιλέγει να εφαρμόζει ένα ολιστικό ερευνητικό και ερμηνευτικό μοντέλο. Συγκεκριμένα, επιχειρεί με κάθε τρόπο να δείξει ότι οι επιμέρους θεωρητικοί κλάδοι, παρά τις ιδιαιτερότητές τους, είναι εφικτό να υπαχθούν στις ίδιες αρχές σκέψης. Γι' αυτό ακριβώς και το έργο του μπορεί να χαρακτηριστεί άνετα ως συστηματικό, τουλάχιστον αναφορικά με τις προθέσεις που ο ίδιος αναλαμβάνει να φέρει σε πέρας. Ο φιλόσοφος μάλιστα επιλέγει αρχές που έχουν σαφές μεταφυσικό περιεχόμενο, με γενικότερο σκοπό να μπορούν να εφαρμοσθούν με εδραίο τρόπο σε οιαδήποτε θεωρητική ανάλυση, χωρίς να υφίστανται καμία αλλοίωση από την όποια περιπτωσιολογία.³ Άνετα λοιπόν θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι στο έργο του διακινείται καταρχάς μία γενική επιστημολογία, η γνώση της οποίας ως a priori υπερβατολογικής είναι απαραίτητη, προκειμένου να τύχει της δέουσας επεξεργασίας ένας επιμέρους κλάδος.

Πιο συγκεκριμένα, ο Πρόκλος πραγματεύεται τα ζητήματα περί μουσικής μ' έναν ολιστικό τρόπο, δηλαδή με προσεγγίσεις που δεν είναι μόνον αυστηρά καλλιτεχνικές, κυρίως στα σχόλιά του στον πλατωνικό διάλογο Πολιτεία. Πρόκειται για μία εκτενή πραγματεία του, στην οποία δεν επιχειρεί μόνο να ερμηνεύσει την πολιτική σκέψη του ιδρυτή της Ακαδημίας αλλά και να την εντάξει –εμμέσως και όχι πάντοτε ρητά κατά κύριο λόγο– στις νέες συνθήκες που μετά την πάροδο οκτώ αιώνων έχουν διαμορφωθεί, τόσο από τις εν εξελίξει κοινωνικό-πολιτικές δραστηριότητες-οι δεύτερες, σημειωτέον, με αρνητικό πρόσημο- όσο και από την ωρίμανση των θεωρητικών αναζητήσεων. Σε κάθε περίπτωση πάντως, ο στόχος του είναι να δείξει ότι οι πλατωνικές προτάσεις περί συγκρότησης του πολιτικού βίου παραμένουν μονίμως επίκαιρες και με εσωτερικούς όρους ανανέωσης και γόνιμης προσαρμογής. Το εντυπωσιακό μάλιστα είναι ότι ο Πρόκλος συντάσσει το έργο του αυτό σε μία εποχή κατά την οποία η ελεύθερη και δημοκρατική πολιτική σκέψη έχει σχεδόν τεθεί στο περιθώριο και η παραγωγή ερευνητικών κειμένων στους τομείς της πολιτικής επιστήμης, θεωρίας και φιλοσοφίας

* For the reason of economy of space, the editors offer the endnotes only in English language. When reading in Greek, please, refer to the endnotes at the end of the English translation. The number of endnotes for Greek text is different from the number of endnotes for the English translation. Since both were provided by the authors, the editor had to retain their original distribution..

έχει σχεδόν εκμηδενισθεί, προαφνώς εκ του ότι δεν έχει αντικείμενο για άμεση και επίκαιρη αναφορά. Ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος πρωτοτυπεί, τουλάχιστον ως προς τις συνθήκες της εποχής του, και κατορθώνει να διατυπώσει μία συστηματική, και σε πλείστα σημεία δημοκρατική και φιλελεύθερη, πρόταση περί οργάνωσης του πολιτικού βίου.⁴ Έχοντας ως βάση ωστόσο και την πολιτιστική ατμόσφαιρα και τις ερμηνευτικές ιδέες-προτάσεις της εποχής του συνδέει τα πολιτικά ζητήματα με θεολογικές πεποιθήσεις και θρησκευτικά λατρευτικά στοιχεία καθώς και ενίοτε με τον τρόπο λειτουργίας της φύσης, την οποία εκλαμβάνει και ως κανονιστικό πρότυπο για την συγκρότηση των θεσμικών διαβουλευσεων-μορφοποιήσεων. Και επειδή ακριβώς σε πλείστες θρησκευτικές εκδηλώσεις η μουσική αποτελεί βασικό μέσο έκφρασης της λατρείας, το συγκεκριμένο δεδομένο είναι δεσμευτικό και συνιστά έναν επιπλέον λόγο για να ασχοληθεί με το περιεχόμενό της, τόσο αναλυτικά όσο και με την προοπτική της συστηματικής θεώρησης των στοιχείων που την συνθέτουν. Συνοπτικά, οι θέσεις του Πρόκλου περί μουσικής στα σχόλιά του στην Πολιτεία είναι οι ακόλουθες:

α) Η μουσική συνδέεται και πρέπει να συνδέεται με ό,τι ποιοτικά ανώτερο έχει η ανθρώπινη ύπαρξη και με τις δημιουργικές δυνατότητες και εκδηλώσεις της. Δεν είναι μόνον μία καλλιτεχνική δημιουργία ούτε εξαντλείται το περιεχόμενό της αποκλειστικά σε αισθητικές αποτιμήσεις, αλλά συγχρόνως εμπνέει προς νέες προβολές της συνείδησης για θετική διαμόρφωση ή για ενεργοποίηση των ασαφών αρχικά εσωτερικών τάσεων της. Με άλλους όρους, αποτελεί πηγή για την όρθωση της ανθρώπινης προσωπικότητας και για την ηθική ολοκλήρωσή της. Εδώ χρειάζεται να σημειώσουμε ότι η σύνδεση της μουσικής με γενικότερα ανθρωπολογικά ζητήματα παρακολουθεί, όπως έχουμε ήδη εισαγωγικά αναφέρει, την θεωρητική απόπειρα του Πρόκλου να εντάσσει στο ίδιο πλαίσιο εξειδικευμένους κλάδους φιλοσοφικής έρευνας. Η πρόθεσή του είναι να συντάξει ένα ενιαίο-ή ακόμη και καθολικό- θεωρητικό σχήμα με συστηματικό τρόπο, το οποίο θα φωτίζει και θα ερμηνεύει με κοινά κριτήρια κάθε επιμέρους ερευνητική δραστηριότητα. Βεβαίως με τις εξειδικεύσεις-εφαρμογές που είναι κατά περίπτωση αναγκαίες ως εκ των ιδιαιτέρων αντικειμένων αναφοράς ή των προοπτικών μορφοποίησης. Φροντίζει λοιπόν να τηρεί τους όρους μίας –κατά περιοχή ερευνητικού ενδιαφέροντος- ειδικής επιστημολογίας που δεν θα «απογαλακτίζεται» από την γενική αλλά και δεν θα στερείται της αυτοδιαμόρφωσής της. Έτσι, θα λέγαμε ότι κάθε θεωρητικός κλάδος του, από την μία πλευρά, έχει μία αυτόνομη εσωτερική δομή και, από την άλλη, προσδιορίζεται από ένα σύστημα

καθολικό, το οποίο ως τέτοιο τον υπερβαίνει και του προσφέρει ευρύτερα νοήματα απ' όσα ο ίδιος κατέχει.⁵ Οι επόμενες μάλιστα τρεις παρατηρήσεις μας αποτελούν τυπικές εφαρμογές των ανωτέρω.

β) Η μουσική αρμονία αντανακλά, σε επίπεδο καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων, τα οντολογικά αρχέτυπα και την νομοθετική ευταξία του σύμπαντος. Μέσω των συνθέσεών της έρχεται ο άνθρωπος σε επικοινωνία με ό,τι τον υπερβαίνει και ακόμη με ό,τι ανήκει στην περιοχή του μυστηρίου. Καθίσταται έτσι πολίτης ενός κόσμου που δεν υπόκειται σε αλλαγές ή σε εξελίξεις τρέχουσας εμπειρικής υψής, αλλά κατέχει αυθεντική τελειότητα. Επομένως, η μουσική δεν εξαντλεί την αποστολή της σε μία προσδιορισίμη άμεσα αισθητική ούτε σ' έναν απλοϊκό ακουστικό ηδονισμό συνδεδεμένο με την καθημερινότητα και την ενδοκοσμικότητα. Πολλά μάλλον δεν έχει ευτελή χαρακτηριστικά και δεν συνυφίνεται με εμπορικούς και χυδαίους οικονομικούς στόχους, με αποτέλεσμα να μην έχουν τα εφελκέρια να είναι ποσοτικά και ωφελμιστικά τα κριτήρια με τα οποία αντικειμενικώς θα αξιολογηθεί.⁶

γ) Η μουσική δεν λειτουργεί ως μία απλή μίμηση της εξωτερικής πραγματικότητας ούτε μόνον ως αφορμή για ενθουσιασμό. Είναι πηγή για αυτογνωσία και για αυτοπραγμάτωση του ακροατή, για μία γόνιμη εκ μέρους του ανατομία των προσωπικών ιδιοτήτων του και σύνθεσή τους ή ανακατασκευή τους, για όλο και διευρυνόμενες αναστοχαστικές κρίσεις. Οδηγεί τον άνθρωπο στο να αποκτήσει ανανεούμενη συμπεριφορά και ευέλικτη προσωπικότητα τέτοιας τάξης, ώστε να γίνει ένας αυθεντικός στοχαστής, τόσο αναφορικά με εμπειρικά όσο και με μεταφυσικά ζητήματα.⁷

δ) Η μουσική αποτελεί θεμελιώδη παράγοντα για την ποιοτική συγκρότηση του πολιτικού συστήματος. Το απεγκλωβίζει από το να διαχειρίζεται μόνον τα καθημερινά ζητήματα –ή να μην τα αντιμετωπίζει με όρους μιας συμβατικής στρατηγικής περί αποτελεσματικότητας- και τού προσφέρει προϋποθέσεις για την πολιτιστική μεταμόρφωσή του. Θα λέγαμε ότι ανήκει στους παράγοντες που συνθέτουν το πνεύμα της πόλης και την οδηγούν στο να υπερβεί τα συμβατικά σχήματα αποκλειστικά της διαχείρισης και στο να διεκδικεί την μεταποίηση επί τα βελτίω των κοινωνικών ζητημάτων. Υπό την έννοια αυτή, τροφοδοτεί τον ανθρώπινο στοχασμό στο να διαμορφώσει θέσεις περί πολιτικής φιλοσοφίας και να κατανοήσει τους βαθύτερους σκοπούς που έχει ή πρέπει να έχει το πολιτικό σύστημα.⁸ Λειτουργεί, επομένως, κριτικά, αναλυτικά και κανονιστικά και άρα και εδώ υπερβατολογικά.

Στην ευσύνοπτη μελέτη που ακολουθεί, θα παρουσιαστεί μία εξειδικευμένη θεώρηση των ανωτέρω από ορισμένα σχόλια του Πρόκλου στην

πλατωνική Πολιτεία. Πρόκειται για την θεματική ενότητα στην οποία ο φιλόσοφος εξετάζει την σχέση του μουσικού συνθέτη με τον πολιτικό ως τον ανώτερο θεσμικό παράγοντα της πόλης. Εισαγωγικά θα σημειώσουμε ότι με την σχέση που προβάλλει ο Πρόκλος απεγκλωβίζει και τον μουσικό και τον πολιτικό από μονοσήμαντες θεωρήσεις και φέρει στο προσκήνιο εκείνες τις επικοινωνιακές και διαλεκτικές δυνατότητές τους τις οποίες υποστηρίζει ότι πρέπει με βάση την αρμοδιότητά τους να έχουν. Στο σημείο αυτό πάντως πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η θέση που κατέχει η μουσική στο φιλοσοφικό σύστημα του Πρόκλου έχει απασχολήσει ελάχιστα τους ερευνητές. Η εκτίμησή μας είναι ότι μία τέτοια επιστημονική ενασχόληση είναι αναγκαία, όχι μόνον για λόγους ιστορικούς αλλά και επειδή μπορεί να προσφέρει κριτήρια αντιμετώπισης παθογενών προβλημάτων της σύγχρονης εποχής, όπως είναι για παράδειγμα το φαινόμενο της μαζικής κουλτούρας, με το οποίο έχουν ασχοληθεί ιδιαίτερα οι εκπρόσωποι της Σχολής της Φρανκφούρτης, καθώς και της αποτυχίας για συγκρότηση «μεγάλων» αφηγήσεων σύμφωνα με τους επιστημάνσεις του J. Fr. Lyotat. Θεωρούμε ότι οι απόψεις περί μουσικής του νεοπλατωνικού φιλοσόφου είναι απαραίτητο με συστηματικό πλέον τρόπο να ενταχθούν στον ορίζοντα της έρευνας, για μία περαιτέρω θεωρητική ενίσχυση του κλάδου της πολιτικής φιλοσοφίας και όχι μόνον για λόγους που έχουν σχέση με το πώς εξελίσσεται η διαμόρφωση των ιδεών μέσα στο ιστορικό συνεχές. Εξάλλου, ο γενικότερος τρόπος με τον οποίο συντάσσει τα κείμενά του ο σχολάρχης δεν μπορούν να εξαντληθούν μόνο στην περιοχή της Ιστορίας της Φιλοσοφίας. Όπως θα διαπιστώσουμε, οι θέσεις-προτάσεις του ή οδηγούν την πολιτική φιλοσοφία σ' ένα μετά-πολιτικό κριτικό πλαίσιο ή τής προσφέρουν προϋποθέσεις για μία διερεύνηση και διεύρυνση των οριζόντων της, στην επαναλαμβανόμενη συγκρότηση νέων κόσμων, στην πραγμάτωση μιας ανεξάντλητης νεωτερικότητας, η οποία όμως θα έχει σε μόνιμη κλίμακα στραμμένη την οπτική της και στους αρχέτυπους όρους της. Θα συνιστά δηλαδή μία νεωτερικότητα που θα ορίζεται ως η όλο και περαιτέρω κατανόηση του ήδη υπάρχοντος, υπό την προοπτική ενός τελικού αιτίου που θα ταυτίζεται με τις απαρχές. Και βεβαίως είναι σαφές ότι οι ανωτέρω θέσεις θα φωτίσουν και τις γενικότερες απόψεις του περί της αισθητικής, ως συστηματικού φιλοσοφικού κλάδου και όχι απλώς ως υποκειμενικής θεώρησης του ωραίου. Ως προς την τελευταία κυρίως παράμετρο, ο Έν. Moutsopoulos εξεδωσε την φιλόδοξη μελέτη του *La philosophie de la musique dans le système de Proclus*. Πρόκειται για μια ιδιαίτερος συστηματική πραγματεία, η οποία μέσα από την εξαντλητική χρήση των πρόκλειων εδαφίων αναδεικνύει την ιδιαίτερη θέση που κατέχει η μουσική, ως τέχνη και ως όργανα, στο πλαίσιο

του φιλοσοφικού συστήματος του νεοπλατωνικού φιλοσόφου. Τήν προβάλλει ως μάλιστα επιμέρους θεωρία συνδεδεμένη άρρηκτα με το σύνολο του υπόλοιπου έργου του σχολάρχη.

Η αρμονία και οι ρυθμοί ως στοιχεία του μουσικού και του πολιτικού.

Αναλύοντας ο Πρόκλος τα καλλιτεχνικά και αισθητικά ζητήματα που θέτει ο Πλάτων στον διάλογό του Πολιτεία, προσεγγίζει και τα όσα αναφέρονται στις αρμονίες και στους ρυθμούς. Πρόκειται, θα λέγαμε, για δύο από τα κυριότερα στοιχεία μίας μουσικής σύνθεσης, η ποιότητα των οποίων προσδιορίζει την ειδική καλλιτεχνική και κατ' επέκταση αισθητική εμβέλεια της, τόσο ως προς την καθεαυτότητά της όσο και ως προς τις επιδράσεις στους αποδέκτες της. Αποτελούν δηλαδή τα χαρακτηριστικά εκείνα με τα οποία η εν λόγω σύνθεση καταγράφει καταρχάς με έναν οιοσδήποτε αυτοαναφορικό τρόπο την ιδιαιτερότητά της – από κοινού βεβαίως με το σύνολο των καλλιτεχνικών προϊόντων- έναντι των υπολοίπων δραστηριοτήτων του ανθρωπίνου πνεύματος. Το ενδιαφέρον ωστόσο είναι ότι ο φιλόσοφος δεν τα προσεγγίζει υπό ένα πρίσμα μονοσήμαντα μουσικό. Εκτιμά ότι και τα δύο αποτελούν αντικείμενα ενδιαφέροντος τόσο του πολιτικού ως θεσμικού προσώπου όσο και του μουσικού ως καλλιτέχνη. Τα εντάσσει δηλαδή σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο και έτσι απελευθερώνει το περιεχόμενό τους από την τυπική συνέπειά τους σε μία και μόνον αρμοδιότητα ή αποστολή. Ανακαλύπτει, με άλλους όρους, τις μετά-ή έξω-καλλιτεχνικές ή τις μετά-ή έξω-αισθητικές δυνατότητές τους. Από την απλή έκφραση ενός προσωπικού ταλέντου ή από την λειτουργία τους ως μέσων ενθουσιασμού ή συγκινησιακής μελαγχολίας τα συνδέει με μία προοπτική συλλογικότερων ευθυνών και θεσμικών δραστηριοτήτων. Ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος επισημαίνει ωστόσο ότι -υπό τους όρους προφανώς της συνειδητής αφομοίωσης των ανωτέρω- δεν παρατηρείται μία μηχανιστική ακαμψία ή ταυτότητα ως προς την προσέγγισή τους. Τόσο ο πολιτικός όσο και ο μουσικός χρησιμοποιούν –ή καθιστούν εσωτερικό τρόπο ζωής τους- τις αρμονίες και τους ρυθμούς με ιδιαίτερο ο καθένας τρόπο.⁹ Η εν λόγω πρόσληψη εξατομικευσης σημαίνει, σ' ένα πρώτο επίπεδο ερμηνείας, ότι γίνεται λόγος για μία κοινωνία ή ένα πολιτικό σύστημα με οριοθετημένες εξειδικεύσεις στους φορείς τους στις δραστηριότητές τους. Ο Πρόκλος δηλαδή δεν περιγράφει ένα πολιτικό σύστημα προπολιτιστικής κατάστασης τυπικών επαναλήψεων αλλά εκείνο που λειτουργεί με διαστρωματώσεις τέτοιες, οι οποίες αντανακλούν την κατανόηση των τρεχουσών αναγκών και την διαμόρφωση προοπτικών, τόσο θεωρητικών όσο και πρακτικών, και γιατί όχι και διαχειριστικών. Αναφέρεται δηλαδή σε ένα πολιτικό σύστημα που έχει –ή αποκτά βαθμιαία- συνείδηση του εαυτού

του και το οποίο δεν κινείται μόνον με συμβατικούς και ενστικτώδεις όρους διαχείρισης των τρεχόντων ζητημάτων. Η αναζήτηση εδώ προθεωρητικών και μεταθεωρητικών σχημάτων δεν θα ήταν εκτός νοήματος. Θα λέγαμε λοιπόν ότι εντάσσει τα όσα αναφέρει στο πολιτικό σύστημα της δημοκρατίας, η οποία, εκτός των άλλων, γενικώς χαρακτηρίζεται από την όλο και διευρυνόμενη ποικιλία των επιλογών, των δραστηριοτήτων και των αρμοδιοτήτων, δηλαδή ότι ορίζει την καταστατική θέση της. Αλλά κατά τον φιλόσοφο η οιονεί ετερότητα που παρουσιάζουν μεταξύ τους οι δύο ειδικοί δεν είναι ποιοτική ή ως προς την αποστολή του ιδιαίτερου επαγγέλματος που ο καθείς ασκεί, διότι δεν ανήκουν σε διαφορετική κατηγορία αρμοδιοτήτων, με βάση ορισμένες ενδεχομένως υποκειμενικού τύπου επιλογές τους. Εντοπίζεται βεβαίως η διαφορά τους στον επιμερισμό των δραστηριοτήτων τους και των αποστολών τους, εκτιμάται όμως ότι στοχεύει επί του ιδίου αποτελέσματος. Υπάρχει δηλαδή μία κοινή προοπτική στο πλαίσιο του πολιτικού συστήματος, η οποία εξειδικεύεται από τους φορείς της ως προς τις επιμέρους αναφορές της ή ως προς τα μέσα-παράγοντες προβολής που χρησιμοποιεί. Με αυστηρά φιλοσοφικούς όρους, θα λέγαμε ότι ισχύει η οντολογική και κατ' επέκταση λογική αρχή 'εν-πλήθος'. Στο πλαίσιο της σχέσης των δύο όρων, το 'πλήθος' εκφράζει τις εσωτερικές δυνατότητες-προβολές του 'ένός', το οποίο έτσι δεν εγκλωβίζεται σ' έναν στατικό ή απλοϊκό μονισμό. Και οι δύο ειδικοί υπάγονται σε ό,τι θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως πολιτικό αρχέτυπο, το οποίο δηλώνει έναν ενύπαρκτο στις δραστηριότητες σκοπό, για την πραγματοποίηση βέβαια του οποίου είναι αναγκαίο να συμβάλουν πλείστοι παράγοντες. Μία αρχή δηλαδή που από την λανθάνουσα ή ασαφή κατάσταση στην οποία ευρίσκεται, ανάγεται, μέσα από την συνειδητοποίησή της από τους φορείς της, στο προσκήνιο της ζωής. Πρόκειται για έναν σκοπό που αποδίδει νόημα σε κάθε επιμέρους πράξη και της ασκεί κριτικές αξιολογήσεις ως προς τους όρους και τις προοπτικές υπό τις οποίες τελείται. Είναι μία τελολογία που τροφοδοτεί με αξιακούς όρους το πολιτικό γίνεσθαι, ώστε να οδηγηθεί στην ολοκλήρωσή του. Ενισχύεται λοιπόν η θέση ότι ένα τέτοιο σύστημα δεν μπορεί παρά να είναι το δημοκρατικό, στο οποίο, τουλάχιστον κατά τα αρχαιοελληνικά πρότυπα, δεν τίθενται σε προτεραιότητα οι σκοποί επιμέρους ομάδων ή συντεχνιών αλλά του συνόλου. Χρησιμοποιώντας σύγχρονους πολιτικούς όρους, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι ο Πρόκλος θα ήταν αντίθετος, από την μία πλευρά, σε ένα ακραία φιλελεύθερο σύστημα, όπου οι δραστηριότητες των ατόμων και των επιμέρους ομάδων είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους και συνεπαγωγικά επικρατεί ένας ανταγωνισμός επικυριαρχίας, στο πλαίσιο της,

χαρακτηριζόμενης ως, ελεύθερης αγοράς. Από την άλλη πλευρά, θα ήταν αντίθετος στο σύστημα του συγκεντρωτικού σοσιαλισμού, όπου οι επιλογές και οι αρμοδιότητες επιβάλλονται από την κεντρική εξουσία χωρίς την συνειδητή συμμετοχή των κοινωνικών στρωμάτων. Θα λέγαμε ότι ο Πρόκλος υιοθετεί ένα πολιτικό σύστημα, όπου κράτος και πολίτες ή κράτος και κοινωνία αναπτύσσουν μεταξύ τους αμοιβαία διαλεκτική σχέση και οι διαβουλεύσεις τους συνιστούν κοινό τόπο.¹⁰

Διευκρινίζοντας τους επιμερισμούς του, ο Πρόκλος υποστηρίζει ότι η αποστολή του πολιτικού είναι να ορίζει το ποιό είδος αρμονιών και ρυθμών είναι προσιδιάζον για την ορθή αγωγή και γενικότερα την παιδεία των νέων. Απεγκλωβίζει δηλαδή τα μουσικά σχήματα από το αποκλειστικά αυστηρό επίπεδο της, οιονεί εμπνευσμένης μυστηριακά, δημιουργίας και τους προσδίδει και έναν κατά κάποιο τρόπο εργαλειώδη χαρακτήρα στην πορεία πραγμάτωσης ενός στόχου, στον οποίο όμως αναγνωρίζει ποιοτική αυταξία. Ή, πιο σωστά, θα λέγαμε ότι κατά την εκτίμησή του η αισθητική συνιστά μία ανωτέρου επιπέδου παιδεία, την οποία πρέπει να απολαμβάνουν οι νέοι, οι οποίοι θα αποτελέσουν τους μελλοντικούς ενεργούς πολίτες μίας οργανωμένης πόλης. Δεν πρόκειται επομένως για ευτελείς σκοπιμότητες τις οποίες θα εξυπηρετούσε η μουσική, αλλά, επειδή αναγνωρίζεται η ιδιαίτερη ποιότητά της, κρίνεται ότι μπορεί να συμπορευθεί με ό,τι θα ονομαζόταν «πολιτική εντελέχεια». Αναγνωρίζει δηλαδή ο φιλόσοφος στην αισθητική μία άλλη τάξη βίου από την συνήθη, από εκείνη δηλαδή που επιλέγουν άτομα χωρίς πνευματικότητα. Άρα, καλεί τους πολίτες να καταστούν αισθητικά όντα. Στον μουσικό μάλιστα ο Πρόκλος αναθέτει ως κύρια αποστολή να εξειδικεύσει τις γενικές αρχές που θέτει ο πολιτικός.¹¹ Και εδώ λοιπόν στους επαίοντες επί των καλλιτεχνικών ζητημάτων τίθενται περιορισμοί, οι οποίοι προσεγγίζονται διά του αναγωγισμού τους στον σκοπό που καλούνται –ως πολίτες προκεχωρημένης ευθύνης- να επιτελέσουν. Προεκτείνοντας θα σημειώναμε ότι, εφόσον η ειδολογική διαφορά μεταξύ πολιτικής και μουσικής είναι ελάχιστη, το ποιοτικό περιεχόμενο ενός πολιτικού συστήματος μπορεί και να αξιολογηθεί μέσω της κριτικής που θα ασκηθεί σε μία μουσική σύνθεση. Αναλύοντάς την διαπιστώνουμε το θετικό ή αρνητικό πρόσημο λειτουργίας του θεσμικού ή σχεδιασμού εντός του οποίου έχει διαμορφωθεί.

Εκ νέου λοιπόν θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε: τα ερμηνευτικά και θα επιμέναμε, τα αξιολογικά κριτήρια με τα οποία προσεγγίζονται τα προϊόντα των μουσικών είναι σε τελικό βάθος μετα-καλλιτεχνικά και μετα-αισθητικά. Επιπλέον, ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος δεν αναγνωρίζει στον μουσικό το νομιμοποιητικό εγχείρημα να διεκδικήσει

την δυνατότητα-δικαίωμα για μία ορισμένη επαγγελματική αυτονομία, ή την παραμονή του στις αυτοαναφορικές επικυρώσεις ή στους όρους που θέτει το ταλέντο του. Του ορίζει λοιπόν ως αποστολή να μεταφέρει στην κοινή γνώμη υπό μορφή ακροάματος τον προγραμματισμό του πολιτικού. Με άλλους λόγους, ο πολιτικός καθορίζει τα κανονιστικά παραδείγματα του βίου, ενώ ο μουσικός στοχεύει στο να εντοπίσει τρόπους εφαρμογής τους. Και όχι μόνον αυτό, αλλά ο Πρόκλος προβαίνει και σε διάκριση ανάμεσα σε αυθεντικό και σε μη αυθεντικό μουσικό, με σαφή και εδώ μετά-καλλιτεχνικά κριτήρια. Ανάγει λοιπόν σε κεφαλαιώδες κριτήριο της αυθεντικότητας το αν ο μουσικός αναγνωρίζει ως καθήκον του να στρέφει την έρευνα αναφορικά με το ποιές είναι οι αρμονίες-ρυθμοί που μεταμορφώνουν επί τα βελτίω την λειτουργία της πόλης.¹² Θα λέγαμε λοιπόν ότι η μουσική –και γενικότερα η τέχνη– είναι στρατευμένη στην υπηρεσία των θεσμών που έχουν σχέση με τις δημόσιες προσφορές, και μάλιστα όχι με εκείνες που έχουν διαχειριστικό χαρακτήρα. Επομένως, είναι έξω από τον ορίζοντα των αξιών του Πρόκλου η ενασχόληση με την μουσική σύμφωνα με αμιγώς επαγγελματικά και ωφελμιστικά κριτήρια. Και ως προς την θέση αυτή θα συμφωνούσε με ό,τι υποστηρίζει ο Αριστοτέλης στα Πολιτικά. Ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος θα όριζε ως μουσικόν τον εραστή του συλλογικού φρονήματος, τον δημιουργό εκείνον ο οποίος διαισθητικά ανακαλύπτει την αρμονία του πολιτικού συστήματος ως προς την αυθεντική λειτουργία του και την εκφράζει μέσω μουσικών ήχων. Τον εμπνευσμένο δηλαδή λειτουργό που εισάγει στα ακουστικά και στα νοητικά κέντρα των ακροατών του τα βαθύτερα αισθητικά αρχέτυπα που διέπουν την πόλη ως συλλογικό οργανισμό, υπό τα κριτήρια βεβαίως που ο ίδιος έχει συνειδητά υιοθετήσει. Και η συμφωνία του Πρόκλου με τον Αριστοτέλη εδώ θα ολοκληρωνόταν.¹³ Έτσι ο μουσικός αναλαμβάνει μία γεφυρωτική λειτουργία εντός των διεργασιών της πόλης και την παιδεία που εμπεριέχει η δημιουργία του την καθιστά κτήμα των πολιτών.

Συμπεράσματα

Σύμφωνα με τα όσα εξετάσαμε, καταλήγουμε στις ακόλουθες εκτιμήσεις:

1) Ο Πρόκλος δεν αντιμετωπίζει μονοσήμαντα και υπό διακριτούς μεταξύ τους όρους τους ειδικούς θεωρητικούς κλάδους και τις ποικίλες ανθρώπινες αρμοδιότητες-δραστηριότητες. Έτσι, για παράδειγμα, επιχειρεί να δείξει το πώς η ηθική δεν εξαντλείται μόνο σε ένα σύστημα καθηκόντων, αλλά αποτελεί κριτήριο για τον τρόπο έκφρασης και τους προσανατολισμούς της αισθητικής και της πολιτικής. Και αντιστρόφως, το πώς η ποιότητα

της ανθρώπινης εσωτερικότητας αποτελεί μείζον ζήτημα προτεραιότητας για τον καλλιτέχνη και τον πολιτικό, ο έσχατος σκοπός τους ως θεσμικών προσώπων. Επομένως, διαπιστώσαμε ότι εφαρμόζει και εδώ την γενική αρχή του την οποία επιστημάναμε στο προοίμιο: υιοθετεί δηλαδή ένα ενιαίο ή ολιστικό επιστημολογικό παράδειγμα και δεν ανάγει μόνον την ενότητα σε πρωτεύοντα παράγοντα έναντι της διαφοράς ως προς την συγκρότηση των θεωριών, αλλά καθιστά την διαφορά έκφραση του οντολογικού πλούτου της ενότητας. Εκτιμούμε ότι δεν είμαστε εκτός πραγματικότητας, αν υποστηρίξουμε ότι παρακολουθεί και συστηματικά αρθρώνει με διευρυμένες μάλιστα στοχεύσεις το ενιαίο μοντέλο ερμηνείας που πρότείνει ο Πλάτων τόσο για την ανθρώπινη ψυχή όσο και για το πολιτικό σύστημα στον διάλογο του Πολιτεία.²⁶

2) Ο Πρόκλος εντάσσει τις θέσεις του σ' ένα σύστημα κανονιστικών αρχών. Διακινεί ένα τελολογικό παράδειγμα συλλογικού βίου και επιχειρεί να φέρει στο φως τα εργαλεία ή τα μέσα με τα οποία θα πραγματωθεί. Από το πλαίσιο αυτό απουσιάζουν η τυχειότητα και οι αυτοματισμοί στις διαδικασίες καθώς και οι αυθαίρετες και οι ιδιοκτησιακές επιλογές όσων κατέχουν μία δημόσια αρμοδιότητα. Προεκτείνοντας θα λέγαμε ότι ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος δέχεται ότι το πολιτικό σύστημα επιτρέπει την ελεύθερη δραστηριότητα των πολιτών και καλλιεργεί την αυτοδιαχείριση των προσόντων τους μόνον στον βαθμό που οι ίδιοι έχουν αποκτήσει κοινωνική συνείδηση. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον λοιπόν θα ήταν, με αφορμή την ανωτέρω παρατήρηση, να φέρουμε στο προσκήνιο και τις απόψεις που διατυπώνει ο Πλάτων στον διάλογο του Νόμοι. Στο δεύτερο βιβλίο, κυρίως, του έσχατου χρονικά πλατωνικού διαλόγου συναντώνται ανάλογες απόψεις με αυτές που υποστηρίζει ο Πρόκλος. Και να αναφέρουμε για επισήμανση ότι ο τρόπος ανάγνωσης των Νόμων, ενός πολυδύναμου ως προς την θεματολογία του κειμένου, από τον Πρόκλο ανήκει ακόμη στα desiderata της έρευνας. Γενικότερα πάντως έχουμε να παρατηρήσουμε ότι επεξεργαζόμενος ο νεοπλατωνικός φιλόσοφος τα ζητήματα που τίθενται στην Πολιτεία έχει προφανώς υπόψη του και τα όσα ο Πλάτων έχει αναπτύξει στους διαλόγους του Πολιτικός και Νόμοι.²⁷ Επομένως, θα λέγαμε ότι στο έργο του από το οποίο αντλήσαμε τις παρατηρήσεις μας δεν διατυπώνει αποκλειστικώς σχόλια στην Πολιτεία αλλά κυρίως σε όλο τον πλατωνικό στοχασμό στους τομείς της πολιτικής και της ηθικής όπως έχει τελικά διαμορφωθεί στον πλατωνικό στοχασμό και μάλιστα με πιο πρωτοποριακές προτάσεις για την αξία της τέχνης, τόσο καθεαυτής όσο και ως προς την παρεμβατική αποστολή της.

